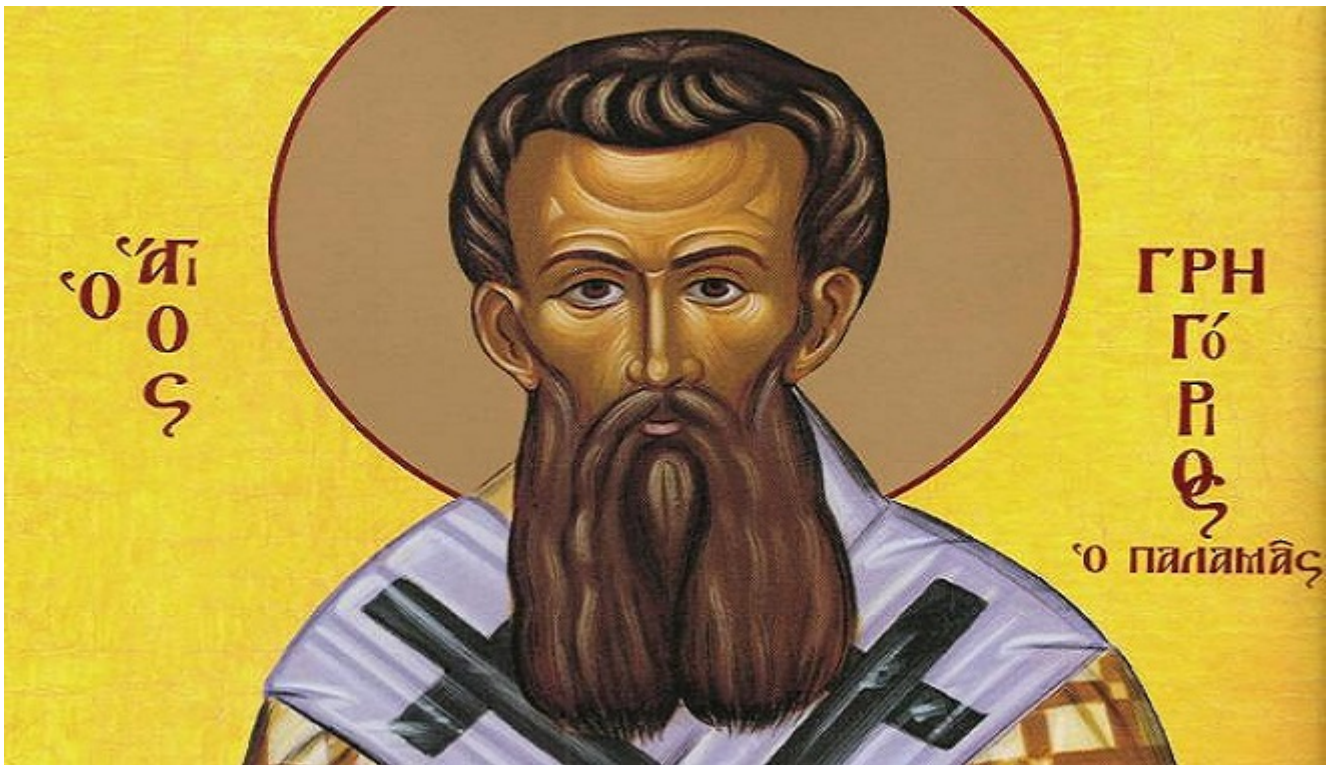

Η σχέση του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά με τη φιλοσοφία

Επιστήμες / Φιλοσοφία

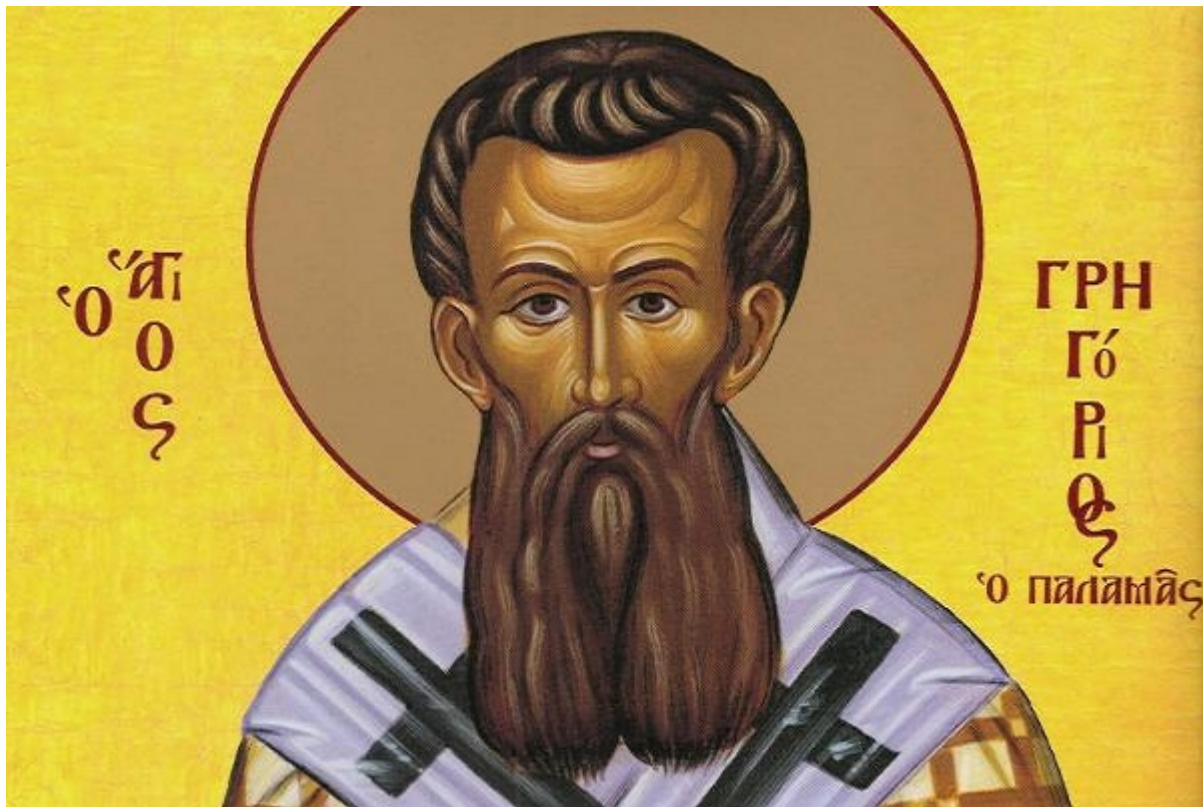
Δρ. Ιωάννης Ν. Λίλης Λέκτορας Δογματικής και Συμβολικής Θεολογίας της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Ηρακλείου Κρήτης

[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://bitly.com/2cisEsV>]

Στην εποχή του αγ. Γρηγορίου Παλαμά και των ησυχαστικών ερίδων, δηλαδή το 14ο αιώνα μ.Χ., δεν υπήρχε πλέον η ελευθερία της εποχής του Μ. Αθανασίου, γιατί είχε α) είχε διατυπωθεί το ανατολικό χριστιανικό δόγμα β) βρισκόμαστε στην εποχή της «βυζαντινής φιλοσοφίας» ακόμα και για τον αγ. Γρηγόριο τον Παλαμά, ο οποίος αν και ο ίδιος δεν υπηρετεί τη «βυζαντινή φιλοσοφία», όπως την περιγράψαμε, αναπνέει μόνο σε αυτή την εποχή και γ) είχε προηγηθεί η διαφορετική χρήση του Αριστοτέλη στο δυτικό χριστιανικό δόγμα, δηλαδή ούτε σε αρχαία αθηναϊκά «τείχη», ούτε στα αχανέστατα βυζαντινά εδάφη, αλλά στα συγκεκριμένα φεουδαρχικά «σύνορα» του παπικού κράτους, και είχε παγιωθεί η ταύτιση της αριστοτελικής «ουσίας», όχι με το ακριβές περιεχόμενο του Αριστοτέλη, αλλά με το θεολογικό περιεχόμενο που έδωσαν οι Λατίνοι θεολόγοι

στον, «πρώην» αριστοτελικό, όρο «ούσία», στον οποίο δεν έκαναν την διάκριση μεταξύ «ουσίας» και «ένεργειών» στο Θεό.

Γι' αυτό ανησυχούσε ο αγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς. Οι Λατίνοι θεολόγοι ονόμαζαν τις αριστοτελικές «πρώτες ούσιες», ή αλλιώς την «υπόσταση», ως «ούσία» και όχι ως «πρόσωπο», όπως έκανε ο Μέγας Βασίλειος στο ανατολικό χριστιανικό δόγμα τον 4ο αιώνα. Με το να ονομάζουν την «υπόσταση» ή την «πρώτη ούσία» ως «ούσία» και όχι ως «πρόσωπο», δεν εισέρχονταν σε περαιτέρω διευκρίνιση για τη διάκριση «ένεργειας» και «ουσίας», όπως συνέβη στην Ανατολή. Στην αριστοτελική «ούσία» οι δυτικοί θεολόγοι έβλεπαν τα πάντα, και «ούσία» και «ένεργεια» και «πρόσωπο», χωρίς να προβαίνουν σε περαιτέρω διευκρινίσεις. Το λατινικό χριστιανικό δόγμα, έβλεπε ο Γρηγόριος ο Παλαμάς πίσω από τον Βαρλαάμ τον Καλαβρό και σήμερα στους Λατίνους θεολόγους θα κατευθυνθούμε για να βρούμε τη διάκριση μεταξύ «ουσίας» και «ένεργειας», που είναι η άμεση γέφυρα, και όχι στον Αριστοτέλη, ο οποίος ήταν πιο μακρυνός και πλέον μακρυνό παρελθόν (εφόσον έπεσαν τα «τείχη» της αρχαίας Αθήνας). Αν δεν είχε προηγηθεί η πρόσληψη του Αριστοτέλη στο δυτικό χριστιανικό δόγμα με διαφορετικό τρόπο από ότι στο ανατολικό χριστιανικό δόγμα, δεν θα υπήρχε πρόβλημα με τη χρήση του αριστοτελικού όρου «ούσία», όπως ακριβώς δεν υπήρξε όταν χρησιμοποιήθηκε ο συγκεκριμένος όρος από τον Μεγάλο Αθανάσιο κατά την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο και από τους Καππαδόκες Πατέρες. Καταλαβαίνουμε πως οι αρχαίοι ελληνικοί φιλοσοφικοί όροι δεν χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις εποχές του Βυζαντίου, και ο

διαφορετικός τρόπος θα καθορίσει και τη διάκριση μεταξύ «βυζαντινής φιλοσοφίας» και χριστιανικού δόγματος.

Μία ανάλογη διατύπωση παρατηρούμε και στον συγγραφέα φιλόσοφο Στέλιο Ράμφο. Ο Στέλιος Ράμφος πιστεύει πως η διατύπωση του αγ. Γρηγορίου του Παλαμά για το ότι οι «ενέργειες» της Αγίας Τριάδος δεν είναι των «υποστάσεων» - «προσώπων» αλλά της «ουσίας» - «φύσεως», μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως «τα πρόσωπα δεν είναι ενέργειες, όπως ήθελε ο Ακίνδυνος - αλλά οι ενέργειες είναι εννυπόστατες σ' αυτά».[43] Αν όμως δεχτούμε μία τέτοια άποψη πιστεύει ο Στέλιος Ράμφος πως τότε δημιουργείται ένα πρόβλημα που ο ίδιος ο Ράμφος το χαρακτηρίζει ως «κενό» της παλαμικής θεολογίας : οι θείες ενέργειες ως απρόσωπες, γενικές, υφιστάμενες συγχρόνως και στα τρία πρόσωπα της θεότητας θέτουν εντός εισαγωγικών τον προσωπικό τους χαρακτήρα (πιστεύω πως εννοεί σε αμφισβήτηση). Επομένως θα έφθανε ένα και μόνο πρόσωπο για να εκδηλωθούν.

Ο φιλόσοφος Στέλιος Ράμφος

Το «κενό» που παρατηρεί είναι ότι δεν φαίνεται πώς μπορεί να γίνει η κοινωνία του κτιστού ανθρώπου με το άκτιστο. Το Εγώ θα ταυτίζεται πάντα με την αμαρτία και η θεραπευτική αγωγή της Χάριτος θα συνοψίζεται στην ενέργεια της προσευχής και στην ασκητική της αποχής και της στερήσεως.[44] «Μεταξύ των ουσιαστικών μορφών, του απείρου της Χάριτος (π.χ. του τύπου της αληθείας, της δικαιοσύνης κ.λ.π.) και της πεπερασμένης υποστατικής - προσωπικής μορφής του πνεύματος μας δημιουργείται αναντιστοιχία[45]». Όμως αν είναι έτσι, γιατί δεν υπήρξε πρόβλημα δέκα αιώνες πριν, όταν διατύπωσαν για πρώτη φορά οι Μ.

Αθανάσιος και Μ. Βασίλειος τη διάκριση «ουσίας» και «ἐνέργειας» και διευκρίνισαν, κυρίως ο Μ. Βασίλειος, ότι οι «ἐνέργειες» είναι της «φύσεως» – «ουσίας» και όχι του «προσώπου» – «ὑποστάσεως»; Η απάντηση είναι, κατά τη γνώμη μου, γιατί οι αρχαίοι ελληνικοί φιλοσοφικοί ὄροι, ένας εκ των κυριοτέρων είναι σίγουρα ο αριστοτελικός «ἐνέργεια», δεν χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις εποχές της βυζαντινής περιόδου. Δέκα αιώνες νωρίτερα η αρχαία ελληνική φιλοσοφία ζούσε σε μία πλήρη ελευθερία που τις χάριζαν οι αχανέστατες εκτάσεις της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ενώ στην εποχή του Γρηγορίου Παλαμά η αρχαία ελληνική φιλοσοφία, χωρίς καμία επαφή με την κλασική αρχαιότητα, είχε περάσει στη δυτική φεουδαρχία του λατινικού χριστιανικού δόγματος και στο πεδίο του σχολιασμού της «βυζαντινής φιλοσοφίας». Αν εξετάσουμε μόνο τους αρχαίους ελληνικούς ὄρους στο χριστιανικό δόγμα, απογυμνώνοντας τους από την ιστορική τους πορεία δεν θα τους κατανοήσουμε. Τότε μόνο θα καταλάβουμε πως η «ὑπόσταση δεν μπορεί να συνδεθεῖ με τις ἐνέργειες πέρα και ἔξω ἀπό την ἀναφορά τους στην οὐσία, στην ὁποία ἄλλωστε ἔχουν και την οὐσία τους[46]», ὅπως σημειώνει ο Χρυσόστομος Σταμούλης σχολιάζοντας κριτικά την συγκεκριμένη ἀναφορά του Στέλιου Ράμφου[47].

Η διαφορά μεταξύ προστατευτικών «τειχῶν» των αρχαίων ελληνικῶν πόλεων και «αχανέστατων εκτάσεων» είναι μία εκ των πρωταρχικῶν αἰτιῶν της πλήρους αποστάσεως μεταξύ Αριστοτέλους και εθνικῶν φιλοσόφων, σχολιαστῶν του Αριστοτέλη, των ελληνοιστικῶν ετών. Οι «πρῶτες οὐσίες», ως ἀπόρροια του τερματισμοῦ της συνεχούς κινήσεως των «δευτέρων οὐσιῶν», εδραιώνουν για τον Αριστοτέλη τον Αθηναῖο πολίτη, του οποίου το «πρόσωπο» (η «πρώτη οὐσία») ἀπαιτεῖ συγκεκριμένη ιερότητα και ευθύνη – την υποχρεωτική συμμετοχή του με κλήρο στα δημόσια αξιώματα της Αθήνας, την ἔλλειψη ενός ισόβιου ἀρχοντα που ἀφαιρεῖ την ευθύνη των πολιτῶν, τη βουλή των πεντακοσίων, την ἐκκλησία του Δήμου και τους υπόλοιπους θεσμούς της αρχαίας αθηναϊκῆς δημοκρατίας – καθώς ἔχει μεταφυσική προέλευση (τις «δεύτερες οὐσίες»), ενώ για τους εθνικούς αριστοτελικούς σχολιαστές της ελληνοιστικῆς ἐποχῆς είναι μία φιλοσοφική διδασκαλία με προεκτάσεις προσωπικές, υπαρξιακές και ελάχιστα, ἴσως και καθόλου, πολιτικές. Για τους κλασικούς φιλοσόφους το ενδιαφέρον τους ἦταν μόνο η πολιτική καθώς πίστευαν πως ἀπό τα πολιτικά ζητήματα εξαρτάται και η πιο κρυφή πτυχή της προσωπικῆς ζωῆς των πολιτῶν.

[43] Στέλιου Ράμφου, *Το χρονικό ενός καινούριου χρόνου* Ἀρμός Αθήνα 2008 σελ. 277, 283.

[44] Ράμφου, *Χρονικό*, σελ. 277, 283.

[45] Ράμφου, *Χρονικό*, σελ. 283.

[46] Χρυσοστόμου Σταμούλη, *Περί Φωτός (Προσωπικές ή φυσικές ενέργειες; Συμβολή στη σύγχρονη περί Αγίας Τριάδος προβληματική στον Ορθόδοξο χώρο)* «Το Παλίμψηστον» Θεσσαλονίκη ²2007, σελ. 137.

[47] Εξειδικευμένους εμπειριστατωμένους σχολιασμούς στο προαναφερθέν έργο του Στέλιου Ράμφου και συγκεκριμένα το χαρακτηρισμό «κενό» της Παλαμικής Θεολογίας, βλ. Σταμούλης, *Περί Φωτός*, σελ. 65 - 87.

<http://bitly.com/2c2OFzp>